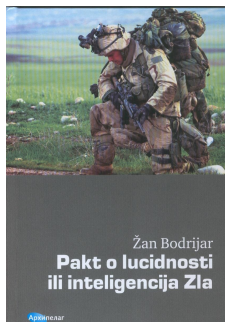

(Жан Бодријар, Пакт о луцидности или интелигенција зла, превео са француског Дејан Илић, Београд: Архипелаг 2009, 169 стр. (Jean Baudrillard, Le Pacte de lucidité ou l'intelligence du Mal, Éditions Galilée 2004))

Ако је данас већ очигледно и готово неоспорно да се главна развојна линија Бодријарове мисли, и у стилском и у тематском погледу, назире и испољава још у његовим првим, почетним радовима, у Систему објеката и Потрошачком друштву, онда се, чини се, са малтене подједнаком извесношћу исто тако може рећи да и његов последњи објављени рад умногоме изражава и, још једном, у континуитету, показује и одсликава све битне и темељне одреднице ове мисли, по којима се она већ поодавно препознаје и као једно упорно, кохерентно и радикално, безрезервно мишљење. И овом приликом, наиме, у делу које је затворило његов богат и вишеслојни истраживачки опус, Бодријар истрајава на својим интересовањима и на рано откривеној перспективи коју нуди у оквиру пажљиво издвојених проблемских склопова које подвргава својој неуморној и беспштедној критици.

Очито је, најпре, да и сâм наслов ове књиге Пакт о луцидности или интелигенција зла подсећа и упућује на једно претходно ауторово остварење из деведесетих година, на његов рад Прозирност зла, али она у исти мах, својим разуђеним и комплексним садржајем, и то безмало у истој мери ако не и више, указује и навраћа се на његова славна постигнућа из седамдесетих година, као што су Символичка размена и смрт, Симулакруми и симулација или О завођењу, где је његово мишљење, као што је познато, дошло до својих препознатљивих и трајних обележја која ће га одликовати до самог краја. С тим у вези, разуме се, и радови из осамдесетих попут Фаталних стратегија или Друго од истога, у својим основним и истуреним цртама у потпуности су одређена тим обележјима, па је и њихов уплив у позни Бодријаров рад кроз читав његов пресек јасно уочљив.

При том, дакако, не би требало губити из вида да се ауторово мишљење током времена развијало у различитим правцима и да је попримало битно другачија значења. Тек подсећамо да се до Символичке размене и смрти његова анализа одвијала у оквирима политичке економије, при чему се потенцирао њен критички и субверзивни потенцијал, док се од тог рада и касније, у наставку, анализа креће и развија у правцу који се протеже с оне стране политичке економије. Други важан ‚рез‘ у његовом мишљењу

везан је за прелаз са проблематике система објеката на ону судбину објеката, када критичку анализу безмало у целини замењује тзв. фатална анализа. Реч је о промени која постаје видљива у радовима из касних седамдесетих, а свој најупечатљивији израз можда задобија у Фаталним стратегијама, раду из осамдесетих година. Док се почев од деведесетих његово мишљење и додатно радикализује, јер је његова стратегија битно ојачана и усложњена иронијом и парадоксом. Али, како се чини, све ове промене и прелази у суштини нису утицали на битни континуитет ове мисли, која је упркос и, изгледа, баш захваљујући тим променама успела задржати свој препознатљиви и особени карактер.

У сваком случају, у књизи, која се сада налази и пред нашом читалачком публиком, Бодријар добрим делом обнавља, дакле, и поново излаже, варира одређене теме из ранијег периода свог стваралаштва: прво, ту је проблем субјект–објект односа, у већ изверзираној форми субјективне илузије субјекта и објективне илузије света; затим питање односа аутономије и хетерономије, где узорном и искључивом пројекту аутономије супротставља начело хетерономије, принцип несводљивости значења другости и уопште оног другачијег; онда проблем статуса знака, слике, медија и уметности у информатичком и технолошком добу, где преовладава ауторово уверење да је укупна уметност доживела пад у оно реално, у сâму реалност; те питање значаја феномена политике у савременом друштву, њене моћи да одговори на актуелне и ургентне захтеве данашњице; коначно, ту се намеће и питање односа виртуелне стварности и оне догађаја, који је по БОДРИЈАРУ још можда једини у стању да реанимира политичко-историјску супстанцу света и његову виталну снагу.

Када је, пак, посреди назначени субјект–објект однос, аутор једноставно настоји да покаже како, с једне стране, нити субјект има самосталност у односу на објект, нити је, с друге, овај има у односу на његово свесно представљање. Свест је, према овом схватању, саставни део света, баш као што је и овај саставни део свести. При чему се, међутим, кантовски истиче да то што свест себи представља и утолико мисли свет још увек не значи и да она било шта сазнаје о објективној реалности. Ова је – верује се – у потпуности недоступна било каквој форми нашег сазнања јер су нам ствари дате искључиво посредством нашег представљања, па уколико оне на било који начин имају некакву форму постојања изван нашег представљања, она нам у целини измиче, те се у том смислу и каже да су ствари ‚по себи‘ неисказиве и несазнатљиве. Односно, између света и нашег сазнања не постоји никаква нужна веза, како се подцртава, никаква нужна предодређеност у погледу нашег сазнања света. У ствари, Бодријару је у бити стало да нагласи како је хипотеза о објективној реалности илузија, те да је она већ одавно замењена оном о виртуелној реалности. Овој објективној илузији о објективној реалности одговарала би, у исто време, субјективна илузија о слободи субјекта, о слободи свести и воље. Илузија у погледу уверења да смо ипак слободни у својим одлукама, у избору својих чинова. Да наши поступци, такви какви јесу, суштински зависе од наше слободне воље, да су наше одлуке резултат нашег слободног и зрелог

промишљања. Но, како Бодријар истиче, „њима то није потребно: није потребно да се прође кроз вољу и идеју о вољи да би се одлучивало и деловало. Није потребно да се прође кроз идеју о слободној вољи да бисте се детерминисали у животу. Поврх свега, није потребно да се прође кроз идеју о субјекту и његовом идентитету да би се постојало“ (39). Тако се долази до тога да пројекту аутономије, поготово у његовој строгој и непопустљивој варијанти (на какву наилазимо, рецимо, у мисли једног Корнелијуса касторијадиса), Бодријар противставља вредност принципа хетерономије; значај могућности препуштања другом, остављање на вољу другима да одлучују у наше име, поверење у иницијативу и луцидност других.

Ова идеја хетерономије, као и она алтеритета, до које Бодријар јако држи јер у другом и другости препознаје специфичну и актуелну тачку отпора систему, најављују и омогућују – по аутору – особено виђење феномена догађаја, који је, по њему, нераздруживо скопчан управо са овим идејама, са могућношћу да искрсне нешто крајње другачије и апсолутно несводљиво, непредвидљиво. Наиме, догађај је, по овом мишљењу, „провала нечег невероватног и немогућег“, који се међутим у исти мах намеће и као нешто крајње очигледно, саморазумљиво, као да је у његовој природи да се на такав начин ,појављује‘, изненада и нагло, без најаве, било каквог наговештаја. При томе се он испоставља и као нешто фатално, као нешто што се не да антиципирати нити накнадно рационализовати.

Стога, за разлику од историјског догађаја коме је као модел послужила револуција, како сматра аутор, у времену у коме „историја функционише с оне стране свог краја“, када се више не верује у некакав њен крајњи циљ и последњу сврху којој би наводно тежила (о томе је Бодријар више говорио у Илузији краја), догађај се више не развија по правилима модалне логике. Није више реч о томе да нешто могуће постаје стварно, да се иде од потенцијалног ка актуалном, да нешто најпре мора бити предвидљиво и замисливо да би било учинковито и остварено. Управо обрнуто, у ,постисторијској‘ епохи на један необичан и нелогичан начин, догађај се, каже аутор, прво обистињује па се тек потом поима као могућ. Једино оваква „инверзна темпоралност“, овакав „временски парадокс“ може објаснити чињеницу да се догађај догађа ни из чега или из ничега, непредвидљиво и необјашњиво, на начин да нам се непосредно и очевидно натура. Тек у овој перспективи, поред оне о симулацији, постаје разумљив Бодријаров став да рата у Заливу није било. Пошто је био припреман, програмиран и симулиран, како се истиче, овај предвидљиви и очекивани ,сукоб‘ није се заправо ни догодио.

Ако се сада већ имају у виду ове основне карактеристике ,постисторијског‘ догађаја, онако како се овде разумева и тумачи, онда није изненађујуће наредно ауторово уверење по коме је управо догађај оно што данас представља једину и истинску претњу владајућем поретку света. То је и основни разлог због чега је данас сва политика, укупна политичка моћ, како каже Бодријар, једна негативна моћ одвраћања, моћ сузбијања и

превенције која се сва сажима у систему безбедности који је у потпуности исцрпљује. Политика данас не изражава ништа позитивно, она није ни изумевајућа ни офанзивна моћ, већ је сва дефанзивна и вештачка, сведена на имунолошке и профилактичке задатке. Њена универзална стратегија се концентрише у искључивој и апстрактној тачци спречавања настанка било каквог догађаја, и најнезнатнијег, јер и такав представља потенцијалну и стварну опасност по светски поредак. Како каже аутор: „тај светски поредак циља у ствари на дефинитивни не-догађај. То је на неки начин крај историје који не почива на демократској довршености, како би то хтео Фукујама, него на превентивном терору, контратерору који укида сваки могући догађај. Терору који моћ која га врши на крају врши и над собом, у знаку безбедности“ (91). Но, оно што је, по Бодријару, упркос свему томе још увек позитивно и што и даље продужује наду у могућност ослобађања од оваквог терора јесте чињеница да ни техничко савршенство безбедоносног система тог поретка не представља коначну гаранцију у односу на непредвидљиву моћ догађаја, који је увек у прилици да неочекивано и трајно зада смртоносан ударац систему.

Судбину политике, макар у оном смислу у коме је види и интерпретира Бодријар, дели и уметност. И она у одсуству сваког иоле озбиљнијег друштвеног важења и реалне моћи наставља да истрајава, сада додуше у форми која задовољава шире, тржишне и потрошачке захтеве. Ништа више, наиме, у уметности, по аутору, не може да спречи њену неминовну естетизацију и пад у реално, у безначајно, у оно свакодневно. Ни по чему се више уметнички чин не разликује од техничке операције или медијске промоције. То важи – наглашава се – и за судбину слике, као и за ону знака уопште. Под плаштом свеколике присутности слика, и слика се искоришћава, и у економске и у политичке и у моралне сврхе. Долази до потпуног стапања реалности и фикције, до опште конфузије и пролиферације, где изостају свако растојање и све могуће разлике. Тако судбина знака, која је умногоме зависила управо од постојања некаквог размака и трансценденције, сада поприма другачију конфигурацију и битно измењено значење: са падом у оно реално, она утире пут интегралној реалности, каже аутор, јер је укинута основна разлика између реалности и фикције, реалности и знака. Ниште не сме, наиме, „да измакне том стапању реалности и фикције, да је све подложно приказивању, да све може бити спремно-за-виђење, спремно-за-уживање... То је то, прозирност: силом избацити све реално у орбиту визуелног...“ (69). Уопште узев и грубо говорећи, трансценденцију замењује транспаренција, опсценост тајне и скривености уступа место опсцености оног видљивог, чак наглашено видљивог, скаредном, тако да свуда влада, како каже Бодријар, општа порнографска микроскопија.

Овом темом стапања реалности и фикције, њиховим мешањем и конфузијом у коју нападају, долазимо и до централне теме књиге о нестајању објективне реалности, у смислу ишчезавања самог принципа реалности, што је и теза за коју се слободно може рећи да је обележила и одредила укупно Бодријарово дело. Довољно је подсетити се Симулакрумâ и симулације у коме је потанко описан процес нестајања објективне

реалности у корист једне виртуелне реалности, реалности која је схваћена као симулакрум и продукт, као једна реалност која се изумева и производи. Књига Пакт о луцидности или интелигенција зла варира овај основни мотив и у најбољем случају тек помера нагласак у анализи на опис процеса интегрисања реалности у апсолутну реалност. С обзиром да је нестало принцип стварности, како се тврди, ова у његовом изостанку наставља да траје у облику општег реализовања и произвођења свих могућности, на начин тоталног интегрисања. Одатле и синтагма – интегрална реалност, која није у тој мери била истакнута у Симулакрумима и симулацији, а која управо означава подухват реализовања стварности и света, кретање његове тотализације и универзализације.

Напросто, интегрална реалност представља, по аутору, последњу етапу у процесу ослобађања реалности, који доживљава свој максимум у апстракцији објективне реалности. Ту је још увек била важна разлика између истине и појаве, смисла и привида, стварности и илузије. Још увек је све оно што је припадало подручју фикције, као што су сан, страст, лудило, дрога и уопште све оно што је вештачко, имало значаја и одређено истакнуто место у опозицији реално/фиктивно (Бодријар ће управо у елементима фикције препознати важне тачке отпора, особене паралелне универзуме, одвојене у односу на главни, магистрални ток). Али након 'ослобађања' свих могућности, ишчезао је дакле принцип реалности који је уједно био и основни принцип диференцијације, и доспели смо, како се истиче, у стварност ултра или хиперреалности, у доба апсолутне реалности у коме је све оно што је раније било алтернатива владајућој реалности сада сравњено и апсорбовано у њој.

Као последица, међутим, тотализовања и апсолутизовања реалности долази до тога да је има превише, и да тај вишак постаје неподношљив и проблематичан (није на одмет овде напоменути да на овом месту Бодријар има у виду и оно што су Марсел Мос и Батај, поготово овај други, говорили о проблему прекомерности поводом проклетог дела, иако он у склопу већ назначеног развоја своје мисли, од једног тренутка напушта њихове перспективе које се у крајњем везују за економско начело размене). Уједно се структура, како каже аутор, злокобно преокреће, и имамо радикалну инверзију односа (види Бодријарову анализу у Духу тероризма феномена тероризма који се испољава као пуки учинак ове инверзије односа који достижу кулминацију у оквиру одређене структуре). У ствари, могло би се готово без устезања рећи да се Бодријарова мисао кроз читав свој развојни ток бавила анализом својеврсне логике вишка, и то својим највећим делом.

Када је о томе реч, онда се у основи полази од тога да се систем услед свог прекомерног развоја на крају распада и раствара. Да свака маса у одређеном тренутку производи ефекат критичне масе, и да је то главни разлог зашто долази до преокрета односа, када се са истине прелази на лаж, са добра на зло, са реалног на симулацију. „Вишак

здравља порађа вирусе и вируленцију. Вишак безбедности порађа нову претњу слабљења имунитета. Вишак капитала порађа спекулацију и крах... Вишак разлога порађа недоказиво... Вишак прозирности порађа терор“ (150). Другим речима, како се већ ту каже, трансфер реалног у правцу унитарног позитивитета порађа контратрансфер, негативну реакцију, опорицање позитивне хиперреалности. Горе је већ било назначено да све оно што је заправо у процесу максимализовања и апсолутизовања реалности минимализовано и релативизовано, сада се свети тој реалности у виду апстрактних, сингуларних, паралелних универзума.

Уосталом, Бодријар се не либи да предложи генерализацију ирационалних понашања и поступака, нетолеранцију према систему и поретку Добра, вишка Добра, и то управо у тренутку, у времену када се у сврху усавршавања система вредност толеранције уздиже до неслућених висина. То је и начин, по Бодријару, да Зло „иронично избије“. Он наиме гаји уверење да је још једино иронија у стању да се одупре моћи виртуелне реалности, при чему је та могућност интринсично повезана са самом могућношћу једне интелигенције зла, једног луцидног мишљења зла које се супротставља насилној доминацији поретка Добра, његовој хегемонији која се испоставља као крајња консеквенца развоја реалности у смеру хиперреалности. Већ смо, коначно, навели да се данас сва политичка моћ састоји у искорењивању оног негативног, да је сва њена стратегија садржана у спречавању настанка било каквог отпора и његовом сузбијању, односно, да је сва усредсређена на истребљивање манифестација зла (то иде дотле, по Бодријару, да и сâм човек постаје предмет корених захвата, о чему речито говори генетска манипулација. Ево шта још каже о томе на једном месту: „Није бесмислено рећи да искорењивање човека почиње искорењивањем клица. Јер овакав какав јесте, са својим расположењима, својим страстима, својим смехом, својим полом, својим секретима, и сам човек је само један прљави мали ирационални вирус који мути универзум транспаренције“) (25). При том је, наравно, битно имати на уму да под мишљењем зла БОДРИЈАР разумева једно мишљење које се не разликује само од сваког до сада познатог облика позитивног мишљења, већ се оно разликује и од оног негативног, какво је критичко мишљење, с обзиром да и оно, по аутору, остаје у оквиру хоризонта Добра. Утолико Бодријар не пропушта да нагласи, у разним приликама и различитим поводима, да мишљење једног Адорна, или, рецимо, оног Блоха, или пак, ситуациониста није више примерено данашњој ситуацији (ми више не живимо – каже он – тек у једном отуђеном и спектакуларном друштву, већ и у оном церемоније и екстатичне комуникације), и то упркос томе што баш у овим мишљењима, између осталих, и његово налази сопствено погонско гориво; у бити, његово је ничеански замишљено као једно мишљење које би било с оне стране добра и зла, онострано разлици између интелигенције и глупости. Јер и сама интелигенција, по Бодријару, није имуна на глупост, нити у својим апстрактним и ексклузивним формама успева одолети повратним учинцима глупости. Стога, само оно мишљење које остаје довољно луцидно да прозре напетост која влада између интелигенције и глупости, добра и зла, може се надати да ће евентуално избећи апсорбујућој моћи система.

Остаје најпосле да се назначи да би и овом приликом, и у овом раду критичари Бодријаровог дела могли наћи потврду за своје мишљење по коме је то дело наводно обележено својеврсним ‚романтизмом‘ и ‚идеализмом‘, и у коме провејава, како се тврди, изванредан ‚меланхоличан‘ и ‚песимистични‘ тон који се подиже до једног особеног ‚нихилистичног‘ виђења данашње стварности, коме приде не недостају чак ни својства ‚реакционизма‘ и ‚негационизма‘. С тим у вези, било би неопходно још једанпут скренути пажњу на чињеницу да се сâм Бодријарнебројено пута враћао на ову врсту приговора узимајући их притом озбиљно у разматрање, при чему их је међутим у крајњој линији готово по правилу листовом одбацивао као меродавне и одлучујуће за његово дело. Ово не наводимо напросто толико у сврху залагања за једно одређено мишљење, колико у прилог истицања његове луцидности, рефлексивности и самокритичности, што би свакако тек требало да буду оне одлучујуће црте једног мишљења приликом коначне процене његове снаге и укупног важења.